

Seweryn Rzepecki

**WYNIKI BADAŃ NA STANOWISKU KULTURY
PUCHARÓW LEJKOWATYCH POCZAŁKOWO 36,
GMINA ALEKSANDRÓW KUJAWSKI**

INFORMACJE WSTĘPNE

Stanowisko Poczalkowo 36¹, gmina Aleksandrów Kujawski, położone jest w terenie płaskim, w obrębie rozległej doliny Tążyny (w jej wysoczyznowym odcinku)². Od dzisiejszego koryta rzeki oddalone jest o około 650 m. Zarówno na stanowisku, jak i w jego bezpośrednim sąsiedztwie występują wyłącznie gleby piaskowe (współczesna bonitacja: gleby brunatne kwaśne)³ (rys. 1).

Zaobserwowany współcześnie układ stratygraficzny złożony jest z humusu (miąższość: 10–30 cm), eolicznych piasków pokrywowych (miąższość: 15–20 cm) oraz calca – bezstrukturalnych piasków. Wskutek intensywnej działalności agrotechnicznej i wywiewania niemal całkowicie zanikło podglebie.

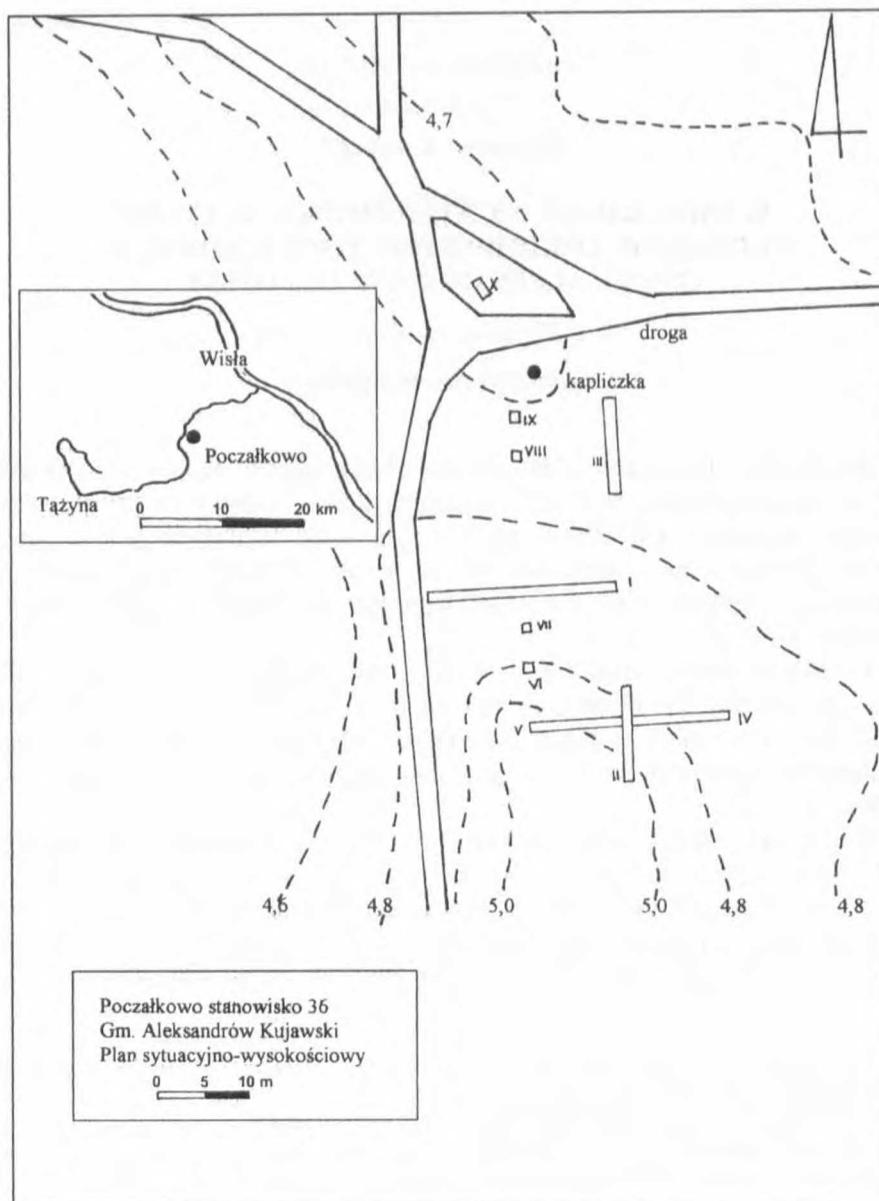
Stanowisko odkryte zostało w roku 1980 w czasie badań powierzchniowych nad osadnictwem wczesno- i środkowoneolitycznym w dolinie Tążyny. W czasie szczegółowych badań powierzchniowych, jakie miały miejsce w tymże roku, pozyskano 631 fragmentów ceramiki, 36 zabytków krzemienionych oraz trzy kamienie⁴. Wiosną roku 1997, w czasie lustracji stanowisk

¹ Na wstępie pragnę serdecznie podziękować Dr hab. L. Domańskiej oraz Prof. A. Kośko za udostępnienie poniższych materiałów.

² Współrzędne topograficzne stanowiska N: 915,65; E: 609,42.

³ Wnikliwe rozważania na temat warunków środowiskowych panujących w dolinie Tążyny zawarte są w pracy: P. Chachlikowski, *Osiedla kultury pucharów lejkowatych w Podgaju stanowisko 6A, woj. wrocławskie*, Poznań 1994, s. 8–9.

⁴ Opracowanie materiałów krzemienionych z tych badań zawarte jest w: A. Prinke, R. Rachmajda, *Recepcja surowców małopolsko-wołyńskich w krzemieniarstwie faz I–III A kultury pucharów lejkowatych na Kujawach*, [w:] *Kontakty pradziejowych społeczeństw Kujaw z innymi ludami Europy*, Inowrocław 1988, s. 108–143, tab. 1–11.

Rys. 1. Stanowisko Poczalkowo 36, gm. Aleksandrów Kujawski. Położenie stanowiska

środkowoneolitycznych w rejonie Początkowa, stwierdzono poważne zagrożenie zniszczeniem w związku z pracami nad utwardzaniem drogi, która przecina stanowisko. W związku z tym, w sierpniu tegoż roku, podjęto badania ratownicze pod kierownictwem dr hab. L. Domańskiej. Mimo dobrych warunków obserwacyjnych, na powierzchni stanowiska znaleziono jedynie kilka fragmentów ceramiki. Również badania wykopaliskowe nie przyniosły spodziewanych efektów. Założono 10 sondży o łącznej powierzchni 63 m². Eksplorację prowadzono warstwami naturalnymi.

SPECYFIKACJA INFORMACJI ŹRÓDŁOWYCH

Bardzo słaby stan zachowania stanowiska, niszczonego wywiewaniem i orką, oraz niewielka miąższość humusu, wpłynął na fakt, iż nie zarejestrowano żadnych śladów obiektów nieruchomych.

Prócz 631 fragmentów ceramiki o łącznej wadze 2582 g, 36 zabytków krzemiennych oraz trzech kamiennych pozyskanych w czasie badań powierzchniowych, w efekcie akcji wykopaliskowej zgromadzono 85 sztuk ceramiki o wadze 560 g i dwa krzemienie (por. tab. 1).

Tabela 1

Charakterystyka ilościowa źródeł ruchomych KPL

Wykop – warstwa	Ceramika (liczba)	Krzemienie (liczba)
Szczegółowe badania powierzchniowe	631	36
II-I		1
II-II	71	
IV-II	7	
Powierzchnia stanowiska	7	1
Razem	716	38

Krzemienie

Krzemienie pozyskane w czasie badań powierzchniowych były już przedmiotem szczegółowych analiz⁵. Przypomnijmy jedynie, że wśród inwentarza krzemienego zdecydowanie przeważał krzemień bałtycki (58,3%) nad świeciechowskim (11,1%) i czekoladowym (8,3%)⁶. Tak wysoki wskaźnik

⁵ A. Prinke, R. Rachmajda, *Recepcja...*

⁶ *Ibidem*, tab. 1, 2.

udziału krzemienia bałtyckiego był przyczyną datowania zbioru na fazę IIIA (zgodnie z hipotezą o stałym zmniejszaniu się udziału krzemienia pochodzenia pozamiejscowego w inwentarzach KPL)⁷. W efekcie badań wykopaliskowych pozyskano dalsze dwa amorficzne krzemienie bałtyckie.

Ceramika

Analizy ceramiki przeprowadzone zostały na podstawie wzorców wypracowanych w ośrodku poznańskim⁸. Zrezygnowano jedynie z analiz wykończenia powierzchni naczyń. Jest to związane zarówno z podnoszoną w literaturze ogromną subiektywnością oznaczeń w tym zakresie⁹, jak też bardzo złym stanem zachowania analizowanego zbioru. Tak więc przeprowadzono obserwację następujących cech: makromorfologii (1), mikromorfologii (2), technologii (3) i zdobnictwa (4). Tabela 2 zawiera informacje odnoszące się do ceramiki wydzielonej.

1. Znaczne rozdrobnienie analizowanego materiału archeologicznego utrudnia rozpoznanie makromorfologii. Mimo to, w dwóch przypadkach zidentyfikowano flaszę z kryzą (typ V) oraz również w dwóch – puchary lejkowate (typ I)¹⁰.

2. Analizy mikromorfologii objęły obserwacje typów krawędzi¹¹, den¹² i uch¹³ (por. tab. 2). Znikoma ilość informacji w tym zakresie, jaką oferuje nam badany zbiór, ogranicza powyższe analizy (por. tab. 2) do szczegółowego potraktowania typów krawędzi (por. tab. 3).

⁷ *Ibidem*, s. 109–143.

⁸ W czasie realizacji cyklu „Studiów nad genezą rozwoju i chronologią KPL na Kujawach”. M.in.: A. Kośko, A. Prinke, *Sierakowo woj. Bydgoszcz, stan. 8 – osada z fazy II (wczesnowiôreckiej) kultury pucharów lejkowatych*, „Fontes Archaeologici Posnaniensis” 1977, t. XXVI, s. 9–21; L. Czerniak, A. Kośko, *Z zagadnień efektywności poznawczej analizy chronologicznej ceramiki na podstawie cech technologicznych. Z problematyki badań nad „datowaniem technologicznym” ceramiki kultur neolitycznych w strefie Kujaw*, „Archeologia Polski” 1980, t. XXIV, s. 247–280; A. Kośko, *Udział południowo-wschodnioeuropejskich wzorców kulturowych w rozwoju niżowych społeczeństw kultury pucharów lejkowatych. Grupa mątewska*, Poznań 1981, s. 22–46; idem, *Osada kultury pucharów lejkowatych w Inowrocławiu – Mątwach, woj. Bydgoszcz, stanowisko 1*, Inowrocław 1988, s. 44–67.

⁹ S. Kukawka, *Kultura pucharów lejkowatych na Ziemi Chełmińskiej*, Toruń 1991, s. 73–74; L. Czerniak, A. Kośko, *Z badań nad genezą i systematyką kultury pucharów lejkowatych na Kujawach*, Poznań 1993, s. 106–107.

¹⁰ Według: A. Kośko, *Udział południowo-wschodnioeuropejskich...*, s. 26–32.

¹¹ *Ibidem*, s. 33.

¹² A. Kośko, *Osady...*, s. 44–67.

¹³ W. Świdorski, J. Wierzbicki, *Osada ludności kultury pucharów lejkowatych w Pogonicach, woj. Słupsk. Stanowisko 4 (strefa 2)*, Poznań 1990, s. 100.

Początkowo 18/36. Charakterystyka ceramiki wydzielonej

Tabela 2

Nr elementu wydzielonego	Wykop – warstwa	Identyfikacja fragmentu	Typ technologiczny	Typ mikromorfologiczny	Zdobienie	Uwagi
1	badania powierzchniowe	krawędź	b	1k		
2	jw.	dno	c	C2		
3	jw.	krawędź	c	1k		
4	jw.	dno	k	A2		
5	jw.	jw.	k	C2		
6	jw.	krawędź	j	1h		
7	jw.	jw.	b	1k		
8	jw.	jw.	j	1h		
9	jw.	jw.	i	1a		
10	jw.	dno	j	A?		
11	jw.	krawędź	i	1k	pz.:x?A-2	
12	jw.	jw.	j	11k	pz.:x?A-6	makrom I?
13	jw.	jw.	b	1e		
14	jw.	jw.	j	1k		
15	jw.	ucho	ł	A		
16	jw.	brzusiec	j	B		
17	jw.	jw.	i		b.:xM-178	
18	jw.	krawędź	k	17h		
19	jw.	brzusiec	j	B		
20	jw.	dno	b	A?		
21	jw.	jw.	b	A?		
22	jw.	krawędź	b	10b		
23	jw.	brzusiec	b		b.:?M-185	
24	jw.	krawędź	b	1h		
25	jw.	dno	b	B2		
26	jw.	krawędź	i	1k		
27	jw.	brzusiec	ł	B		
28	jw.	krawędź	k	1k		
29	jw.	jw.	k	1k		
30	jw.	brzusiec	i	B		
31	jw.	jw.	j	B	b.:x?E-46/xA-1	
32	jw.	krawędź	j	2k	pz.:xA-1	

Tabela 2 (cd.)

Nr elementu wydzielonego	Wykop – warstwa	Identyfikacja fragmentu	Typ technologiczny	Typ mikromorfologiczny	Zdobienie	Uwagi
33	jw.	jw.	ł	1k	pz.:xA-1/xE-46	
34	jw.	jw.	i	1g		
35	jw.	jw.	f	1k/j		
36	jw.	jw.	ł	1k		
37	jw.	brzusiec	j		b.:?M-188	
38	jw.	krawędź	ł	1e		
39	jw.	jw.	i	1e		
40	jw.	dno	ł	A?		
41	jw.	brzusiec	e		b.:xM-188	
42	jw.	krawędź	i	a?		
43	jw.	jw.	f	1a		
44	jw.	jw.	f	1k	n.:x?F-226	
45	jw.	brzusiec	f			makrom V
46	II-II	dno	m	B1		
47	jw.	krawędź	j	1j	pz.:xA-1	
48	jw.	brzusiec	m		b.:M.-178/?K-156:2	
49	jw.	krawędź	k	1j	pz.:xA-1	
50	jw.	jw.	a	1k		
51	jw.	jw.	j	1h		
52	jw.	dno	j	?		blaszka
53	jw.	jw.	k	A2		
54	jw.	krawędź	j	1h		
55	jw.	jw.	j	1h		
56	jw.	jw.	i	1a?		fragment silnie zniszczony
57	jw.	dno	ł	A5		
58	IV-II	krawędź	j	50h	pz.:xR-236	makrom I
59	powierzchnia	jw.	q	22i	pz.:xA-1	
60	jw.	jw.	k	1k	pz.:A-1	
61	jw.	brzusiec	i	-		makrom V

Tabela 3

Początkowo 36. Współwystępowanie typów zwieńczeń z typami relacji ścianek¹⁴

Typ relacji ścianek	Typ zwieńczenia							
	a	b	e	g	h	i	j	k
1	3		3	1	6		2	12
2								1
10		1						
11								1
17					1			
22						1		
50					1			

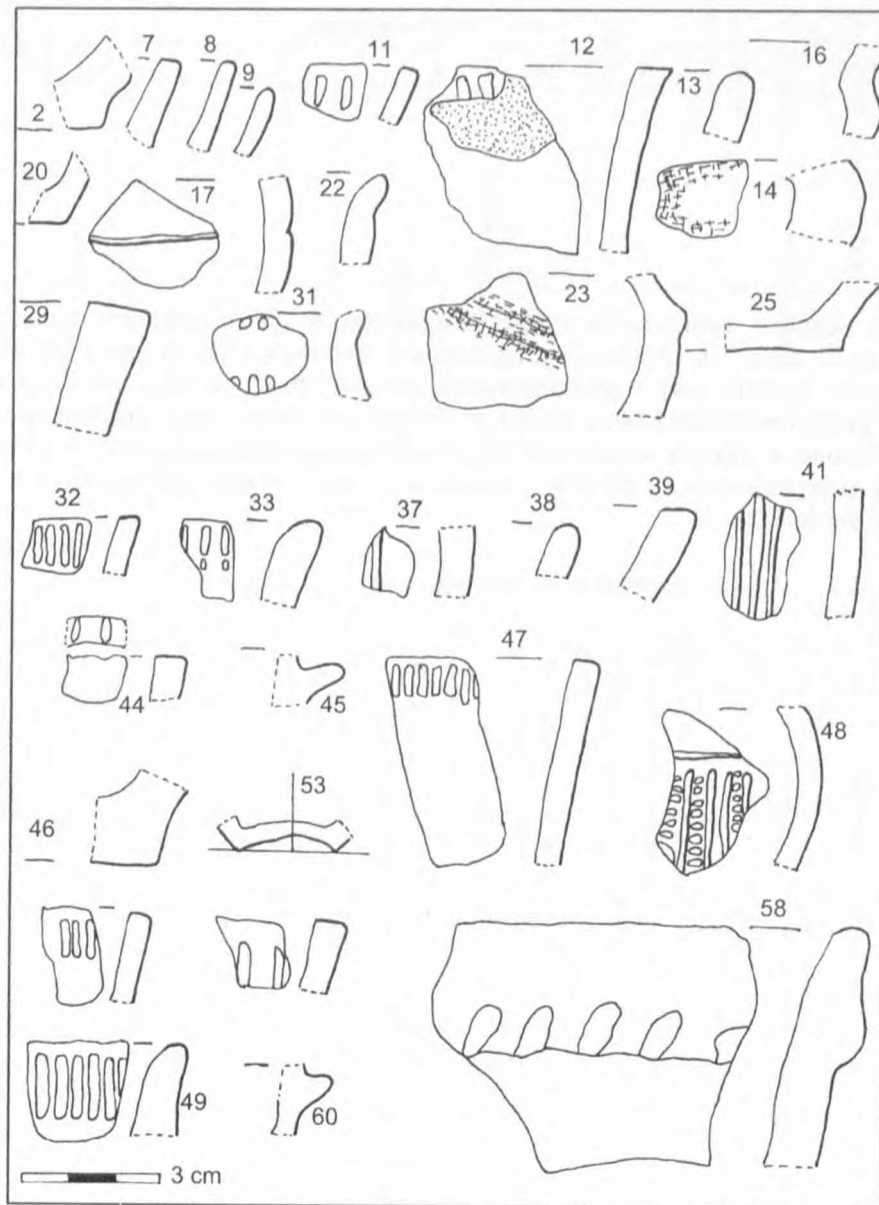
3. Analizy technologiczne zostały ograniczone do rozpoznania najistotniejszych cech, tzn. rodzaju i granulometrii domieszki schudzającej (aa/ab), sposobu wypału (ca) i grubościennych naczyń (ba)¹⁵. Analizy cech aa/ab i ca przeprowadzone zostały na całym zbiorze (pominięto przy tym fragmenty zniszczone w stopniu uniemożliwiającym zrekonstruowanie grubości ścianki). Test przeprowadzono na 458 fragmentach. Jego wyniki prezentują tab. 4 oraz zestawienia.

Tabela 4

Początkowo 36. Korelacja cech aa/ab, ca i ba

aa/ab i ca	ba												Razem	
	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15		
a	2	2	4	9	2	3	1	2						25
b			3	6	2	6	3	3					1	24
c				3	1		3		1					8
e		1		2	1	2		1	1					8
f		2	6	6	1	4	5	4						28
g					2	1								3
h				1										1
i	2	7	13	33	14	7	5	15	4					100
j	1	7	18	44	39	31	25	9	9	13	2			198
k				4	4	7	1	1	1					18
l						2		1						3
ł				1	3									4
m	1		3	2	3	2	3	3						16
n				1	1	2	2	1						7
q					1									1
o							2	1						3
t			2		1		1	1						5
u					1		2							3
z							1							1
Razem	6	19	49	112	76	67	55	41	17	13	2	1		458

¹⁴ Por. przyp. 9.¹⁵ Przyjęto za: L. Czerniak, A. Koško, *Z badań...*, s. 106–107.

Rys. 2. Początkowo 36. Ceramika wydzielona. Numery pod ceramiką – por. numery elementów wydzielonych w tab. 2

Udział poszczególnych klas grubości ścianek naczyń przedstawia się następująco¹⁶:

		liczba fragmentów	procent
cienkościenne	ba I (3–6 mm)	74	16,16
średniościenne	ba II (7–9 mm)	255	55,68
grubościenne	ba III (10 mm i więcej)	129	28,54

Udział ceramiki z domieszką drobno – (A), średnio – (AB) i gruboziarnistą (B) charakteryzuje poniższe zestawienie¹⁷:

typ techniczny	liczba fragmentów	procent
A	142	31,0
AB	309	67,46
B	7	1,52

4. Na zdobnictwo analizowanej ceramiki składają się głównie wątki ulokowane w strefie podkrawędnej zewnętrznej. Są to rzędy odciskanych, rzadziej nacinanych słupków, odciski palcowe oraz karbowanie wylewów. Z kolei w strefie brzuścowej przeważają wątki oparte o pionowe lub poziome (podkreślające załom brzuśca) linie ryte – ich rzędy lub drabinki (specyfikacja ceramiki „wydzielonej” w tab. 2, rys. 2).

CHRONOLOGIA

Zakres analiz porównawczych ograniczony zostanie do terenu Kujaw, zgodnie z akceptowanym tu rozumieniem „mezoregionalnej-kujawskiej” KPL jako „realnej (w etnograficznym sensie) wspólnoty społeczno-kulturowej”¹⁸. Analiza chronologii badanego zbioru przebiegać będzie z uwzględnieniem datowania technologicznego (1) i morfologiczno-stylistycznego (2).

1. Technologiczne analizy porównawcze przeprowadzone zostaną na podstawie dwóch najbardziej dystynktywnych cech: grubość ścianek naczyń oraz rodzaj i granulometria domieszki schudzającej. Analiza cechy ba (grubość ścianek naczyń) ceramiki z Poczałkowa, na tle innych zespołów wczesnych faz KPL¹⁹, wskazuje największe podobieństwa do materiałów

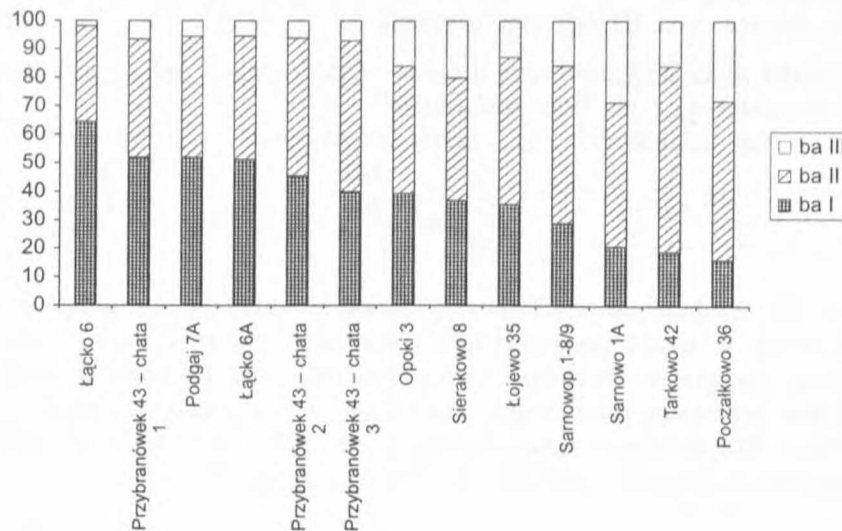
¹⁶ A. Koško, *Udział...*, s. 44.

¹⁷ L. Czerniak, A. Koško, *Z badań...*, s. 106.

¹⁸ *Ibidem*, s. 98.

¹⁹ M.in.: H. Wiklak, *Wyniki badań wykopaliskowych na grobowcu 9 w Sarnowie, pow. Włocławek*, „Sprawozdania Archeologiczne” 1975, t. XXVII, s. 43; idem, *Wyniki badań wykopaliskowych w osadzie i na cmentarzysku kultury pucharów lejkowatych na stanowisku 1A w Sarnowie, woj. włocławskie*, „Prace i Materiały Muzeum Archeologicznego i Etnograficznego w Łodzi” 1983, Seria archeologiczna, nr 30, s. 167–189; idem, *Z badań nad osadnictwem fazy sarnowskiej kultury pucharów lejkowatych w Sarnowie na Kujawach*, „Sprawozdania Archeologiczne”

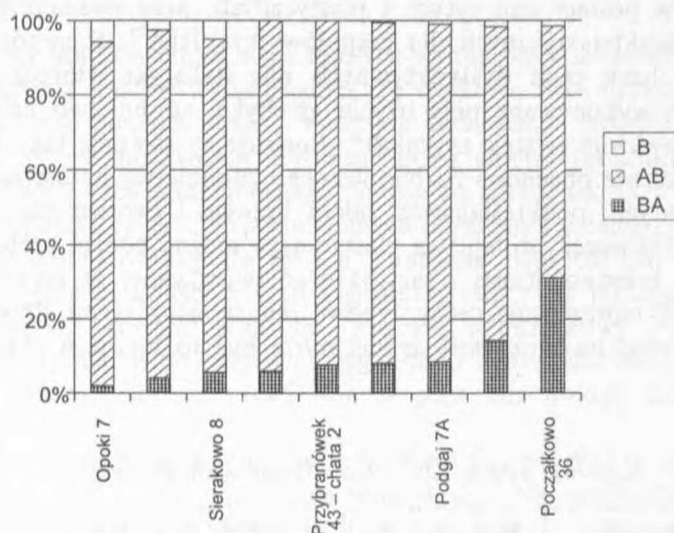
z Tarkowa 42, Sarnowa 1/8–9, Sarnowa 1A. Ilustruje to rys. 3. Tym samym zaliczyć go należy do materiałów o „nietypowej” strukturze grubościenności naczyń. Problem interpretacji tego faktu stanie się przedmiotem szczegółowych rozważań w dalszej części pracy.

Rys. 3. Udział poszczególnych klas grubości ścianek w kujawskich zespołach KPL

Jeśli chodzi o granulometrię domieszki schudzającej, to badany kompleks wykazuje jeszcze bardziej nietypową, w porównaniu do grubościenności naczyń, pozycję w obrębie kujawskich materiałów wczesnopucharowych. Szczególnie uderzający jest wysoki udział domieszek typu A – drobnoziarnistych. Ilustruje to rys. 4.

1990, t. XLII, s. 109–127; L. Domańska, A. Kośko, *Łącko, woj. Bydgoszcz, stanowisko 6 – obozowisko z fazy I („A B”) kultury pucharów lejkowatych. Z badań nad genezą rozwoju i systematyką chronologiczną kultury pucharów lejkowatych na Kujawach*, „Acta Universitatis Lodzianis” 1983, Folia archaeologica, z. 4, s. 3–46; A. Kośko, A. Prinke, *Sierakowo...*; I. Jadczykowska, *Sprawozdanie z badań prowadzonych w latach 1967 i 1968 w Wietrzychowicach w pow. kolskim, na stanowisku 1*, „Prace i Materiały Muzeum Archeologicznego i Etnograficznego w Łodzi”. Seria archeologiczna” nr 17, s. 125–143; M. A. Andrałojć, M. Woźniak, *Osadnictwo neolityczne i wczesnobrązowe w Opokach, woj. wrocławskie, stanowisko 7*, Inowrocław 1988, s. 69–105; M. Szmyt, *Łojewo, gm. Inowrocław, woj. bydgoskie, stan. 35, osiedle z fazy wczesnowiöreckiej kultury pucharów lejkowatych. (Z badań nad genezą i systematyką kultury pucharów lejkowatych na Kujawach)*, „Sprawozdania Archeologiczne” 1992, z. 44, s. 49–98; L. Czerniak, A. Kośko, *Z badań...*, tamże najnowsze analizy cytowanych zespołów, s. 106, tab. 25; S. Rzepecki, *Ceramika kultury pucharów lejkowatych ze stanowiska Przybranówek 43 – część wschodnia na tle innych stylów wczesnowiöreckich*, Łódź 1997, maszynopis pracy magisterskiej, s. 57 – tamże starsza literatura; idem, *Wstępne wyniki badań przeprowadzonych w roku 1996 na stanowisku kultury pucharów lejkowatych Przybranówek 43*, „Łódzkie Sprawozdania Archeologiczne” 1997, t. III, s. 17–26.

Rys. 4. Udział poszczególnych klas granulometrii domieszki w kujawskich zespołach KPL.

Reasumując, wskazać można na pewne podobieństwa (na gruncie analiz porównawczych technologii ceramiki) do zespołów fazy I i II – Tarkowa 42, Sarnowa I i Łącka 6A. Trudno jest jednak wyrobić sobie, na tej podstawie, opinię na chronologiczną pozycję kompleksu z Poczałkowa 36.

2. Z powodu ogromnego rozdrobnienia materiału ceramicznego natrafiono na duże trudności w rekonstrukcji form naczyń. Zarejestrowano jedynie obecność w zbiorze z Poczałkowa 36 pucharów lejkowatych i szaszłykarni, które to formy nie są dystynktywne chronologicznie. W ostatnich pracach podkreśla się, że jedynie talerze posiadają pewną wymowę fazotwórczą. Ich zanik w zbiorach wczesnopucharowych wiązany jest z fazą II i IIIA²⁰. Wskazywałyby to, w świetle ich braku w analizowanym kompleksie, na jego względnie późną pozycję w obrębie horyzontu wczesnopucharowego. Niestety, niewielka liczba materiałów może osłabiać wymowę tego faktu.

Tak więc, jedynie analizy z zakresu mikromorfologii i stylistyki mogą dostarczyć względnie pewnych wniosków na temat chronologii stanowiska Poczałkowo 36. Na ich podstawie należy datować opracowywany zbiór na fazę II KPL na Kujawach (3300–3000 bc)²¹.

Powyższy wniosek znajduje uzasadnienie w następujących faktach: po pierwsze, w omawianym zbiorze bezwzględnie dominują załomy brzuśców typu B, które są charakterystyczne dla faz II i IIIA²², po drugie – występuje

²⁰ L. Czerniak, A. Kośko, *Z badań...*, s. 104; L. Czerniak, *Wczesny...*, s. 76.

²¹ L. Czerniak, A. Kośko, *Z badań...*, s. 115–118; L. Czerniak, *Wczesny...*, s. 34, ryc. 2.

²² L. Czerniak, A. Kośko, *Z badań...*, s. 104–105; L. Czerniak, *Wczesny...*, s. 76.

szereg zdobień charakterystycznych dla fazy II. Chodzi tu o zdobnictwo brzuścowe w postaci linii rytych i plastycznych, przy jednoczesnym braku zdobień charakterystycznych dla zespołów fazy IIIA²³. Szczególnie istotny wydaje się brak cech dystynktywnych dla stylistyki wiórecko-jezuickiej (zobnictwo wykonywane przy użyciu grzebyka, zdobnictwo uch naczyń)²⁴ i wietrzychowickiej (wętek zygzaka)²⁵. Ilustruje to również tab. 5.

Na podstawie obecności rozbudowanego zdobnictwa brzuścowego w postaci linii rytych, podkreślających załom brzuśca i tworzących „drabinki”, oraz małej frekwencji zdobnictwa plastycznego można podjąć próbę ściślejszej kwalifikacji taksonomicznej i zaryzykować twierdzenie, że ceramika z Poczalkowa 36 reprezentuje cechy typowe dla stylistyki typu Przybranówek. Jednak z uwagi na szczupłość źródeł może być to hipoteza zbyt śmiała.

Tabela 5

Kujawskie zespoły KPL. Najważniejsze wskaźniki zdobień²⁶

Kompleks źródeł	3d	3e	4b	4c	W-2	K-2	K-6	K-7	K-8	K-9
Łącko - 6	5,88	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
Sierakowo - 8	41,50	0,00	1,57	8,90	0,79	1,05	0,00	13,10	0,53	7,10
Tarkowo - 42	25,00	0,00	0,00	23,53	0,00	0,00	0,00	6,25	6,25	12,50
Łojewo - 35	36,11	0,00	11,11	22,22	0,00	2,63	0,00	0,00	2,63	18,42
Poczalkowo - 36	37,5	0	31,25	6,25	0	31,25	6,25	0	6,25	0
Przybranówek - 43										
Chata 1	21,43	0,00	11,32	6,13	9,69	13,77	1,02	2,04	0,51	3,75
Chata 2	17,56	0,38	14,86	0	9,69	13,77	1,02	2,04	0,51	3,57
Chata 3	23,72	0,77	19,77	0,56	1,35	13,50	0	0	0	0
Podgaj - 7A	13,07	2,32	8,15	1,48	5,38	8,46	2,31	0,76	0,00	0,76
Wietrzychowice - 1	20,93	0,00	16,66	0,00	0,00	13,95	2,32	0,00	0,00	0,00
Dąbrowa Biskupia - 14	66,67	2,42	44,83	0,00	20,80	54,16	12,50	0,00	0,00	0,00
Jezuicka Struga - 17	69,09	2,42	30,85	1,69	4,85	47,88	25,45	0,61	1,82	0,61

3d - procent wątków brzuścowych, 3e - procent wątków usznych, 4b - procent faktów zdobniczych z zastosowaniem techniki rycia - bruzdowej, 4c - procent faktów zdobniczych wykonywanych z zastosowaniem techniki plastycznej, W-2 - udział procentowy ez. pz.: E-41, 42; E-41 [1]; G - ... [1, 6] wśród ogółu wątków, K-2 - udział procentowy ez. b.: M.-178, 183, 188 wśród ogółu wątków, K-6 - udział procentowy ez. b., bu.: E-41, 42, 46; E-41, 42, 46 [181, 186]; G-76, 81, 86, 91 [1, 176, 181, 186]; H-96 [76, 186] wśród ogółu wątków, K-7 - udział procentowy ez. pz., b.: A-5, E-55 wśród ogółu wątków; K-8 - udział procentowy ez. pz., b.: M-180; M-180, ...: M.-200 wśród ogółu wątków; K-9 - udział procentowy ez. pz., b.: B-20; F-70 wśród ogółu wątków.

²³ L. Czerniak, A. Kośko, *Z badań...*, s. 105-118; L. Czerniak, por. przyp. 17.

²⁴ A. Prinke, *Środkowoneolityczne...*, s. 93; S. Rzepecki, *Ceramika...*, s. 67-74.

²⁵ I. Jadczykowska, *Sprawozdanie...*, s. 125-143; S. Rzepecki, *Ceramika...*, s. 67-74.

²⁶ Por. L. Czerniak, A. Kośko, *Z badań...*, s. 105-118.

ANALIZA FUNKCJONALNA

Całkowity brak obiektów nieruchomych wydaje się pozbawiać możliwości przeprowadzenia analizy funkcjonalnej. Tę dotkliwą lukę można próbować zrekomensować poprzez analizę materiału ruchomego. Szczególnie istotne wydają się tu być możliwości oferowane przez analizę ceramiki.

Mimo kwalifikacji analizowanego zbioru do stanowisk fazy II KPL na Kujawach, uderzający jest fakt zauważalnych odrębności ceramiki pochodzącej z Początkowa w stosunku do innych stanowisk tego okresu. Szczególnie dotyczy to grubościenności naczyń i granulometrii oraz rodzaju domieszki schudzającej, lecz również stylistyki (wartości wskaźników). Nasuwają się tu trzy rozwiązania. Albo przyczyną tego stanu rzeczy jest niehomogenność badanego zbioru, albo też tkwi ona w jego chronologii lub specyfice stanowiska²⁷.

Trudno wykluczyć niehomogenność źródeł wzięwszy pod uwagę zarówno ich charakter, jak i stan zniszczenia stanowiska. Na podkreślenie jednak zasługuje fakt, że brak, na gruncie stylistyki ceramiki, przesłanek mogących wskazywać na jej niejednorodność.

Również teza o chronologicznej „wymowie” zauważalnych różnic nie jest satysfakcjonująca – ze względu na nieobecność cech mogących egzemplifikować stan transformacji w kierunku stylistyk fazy IIIA. Trudno bowiem za taką cechę uznać, w świetle wcześniej stwierdzonych zaburzeń we frekwencji typów technicznych, wyraźną odrębność czytelną we wskaźnikach zdobień ceramiki z Początkowa 36.

Pozostaje więc hipoteza o funkcjonalnych podstawach źródeł zauważalnych odrębności w technologii i częściowo stylistyce ceramiki z Początkowa 36. Wydaje się, iż można zaryzykować twierdzenie o obozowiskowej funkcji, jaką w przeszłości pełniło stanowisko Początkowo 36. Jakkolwiek dane przemawiające za przyjęciem powyższej hipotezy można uznać za nie dość przekonujące (szczególnie dotkliwy jest całkowity brak danych z zakresu obiektów nieruchomych)²⁸, to wydaje się jednak, iż wniosek ten nie pozbawiony jest pewnych znamion prawdopodobieństwa.

Za przyjęciem powyżej zgłoszonej hipotezy świadczą następujące fakty:

a – niewielka liczba ceramiki pozyskanej w czasie badań archeologicznych (przy założeniu, że ilość materiału jest funkcją okresu użytkowania stanowiska)²⁹,

²⁷ L. Czerniak, A. Kośko, *Z badań...*, s. 103.

²⁸ Również niewielki stan rozpoznania wykopaliskowego stanowiska może osłabiać wymowę prezentowanych wniosków.

²⁹ Jednocześnie można sądzić, że prezentowane zbiory tworzą całość lub znakomitą większość materiałów wczesnopucharowych dostępnych na tym stanowisku. Prawdopodobnie, już w roku 1980, w trakcie szczegółowych badań powierzchniowych, „wyzierano” cały

b – na podstawie analizy fragmentów den oraz krawędzi można domniemywać, iż zbiór ze stanowiska 36 w Poczalkowie pochodzi ze zniszczenia kilku zaledwie naczyń (bardzo ostrożnie można wnosić, że liczba ta waha się od czterech do około siedmiu),

c – zaburzone struktury technologiczne i stylistyczne, przy założeniu, że to właśnie funkcja stanowiska mogła generować owe różnice³⁰ (jeśli w przypadku stałej osady mamy do czynienia z wyborem negatywnym, to w przypadku obozowiska, na którym nie produkowano naczyń, należy się liczyć z ich przyniesieniem z osady stałej – byłby to wybór przynajmniej częściowo pozytywny³¹).

Akceptacja powyżej prezentowanej interpretacji funkcjonalnej stanowiska pozwala na inne spojrzenie na zakres odrębności widocznych w materiałach pochodzących z obozowisk. Obserwacje poczynione na podstawie opracowania stanowiska Poczalkowo 36 zdają się potwierdzać, że brak przesłanek do twierdzenia o możliwości zaistnienia sytuacji, w której funkcja stanowiska (tu: obozowisko) mogłaby całkowicie determinować styl ceramiki. Oczywiście różnice są obserwowane. Polegają one na zauważalnych „zaburzeniach” we frekwencji typów technicznych czy wskaźników stylistycznych, brak jednak różnic jakościowych w stylu ceramiki. Inaczej – styl ceramiki z obozowiska stanowi niezbyt odległą reminiscencję stylu ceramiki z osady stałej. Wniosek ten w perspektywie „ogólnokujawskiej” skłania do dużej ostrożności w formułowaniu wniosków co do „niereprezentatywności” stylu ceramiki z Łojewa 35³².

Powyższe eksplikacje pozwalają również na nowe spojrzenie na problem interpretacji zjawiska stałego zmniejszania się udziału krzemienia pochodzenia pozamiejscowego w kujawskich zespołach KPL. Dotychczas przyjmowano, że stałe zmniejszanie się udziału tegoż krzemienia związane jest wyłącznie z chronologią zbiorów³³. Stało się to między innymi przyczyną datowania badanego zbioru na fazę IIIA³⁴. Nie negując tezy, że w fazach II–IIIA następowało stałe zmniejszanie się udziałów surowca pochodzenia połu-

---

materiał archeologiczny. Potwierdzać to może fakt, iż w roku 1997 powtórzono badania powierzchniowe, jednak ich rezultat (mimo wyjątkowo korzystnych warunków obserwacji na świeżo przeoranym polu) był nader skromny. Równie skromnie przedstawiają się wyniki badań wykopaliskowych.

³⁰ M. Rybicka, *Przemiany kulturowe i osadnicze w III tys. przed Chr. na Kujawach. Kultura pucharów lejkowatych i amfor kulistych na Pagórach Radziejowskich*, Łódź 1995, s. 157, przyp. 35.

³¹ S. Tabaczyński, *Neolit środkowoeuropejski. Podstawy gospodarcze*, Wrocław 1970, s. 202.

³² Por. przyp. 30.

³³ A. Prinke, R. Rachmajda, *Recepcja...*, s. 109; L. Domańska, *Geneza krzemieniarstwa kultury pucharów lejkowatych na Kujawach*, Łódź 1995, s. 151–156.

³⁴ A. Prinke, R. Rachmajda, *Recepcja...*, s. 109.

dniowego, należy zwrócić uwagę na możliwość zaistnienia sytuacji, gdy wysoka frekwencja krzemienia bałtyckiego związana jest z funkcją stanowiska (ściślej jego obozowiskowym charakterem)³⁵. Można domniemywać, że w przypadku krótkotrwałych osad podstawę surowcową stanowił krzemień bałtycki, pozyskiwany doraźnie. Być może właśnie taką sytuację mamy możliwość obserwować w przypadku Poczalkowa.

Akceptacja powyżej sformułowanych wniosków o możliwości interpretacji stanowiska 36 w Poczalkowie jako pozostałości względnie krótkotrwałego obozowiska nasuwa pytanie o zakres podobieństw obserwowanego zjawiska do zespołów typu Podgaj. W obu przypadkach mielibyśmy bowiem do czynienia z niewielkimi obozowiskami, z których materiał archeologiczny cechuje się „zaburzeniami” w strukturach technologicznej i stylistycznej. Dodatkowo w obu przypadkach widoczna jest przewaga surowca bałtyckiego (Podgaj)³⁶. Trudno jednak obecnie rozstrzygnąć o charakterze tych zbieżności. Wydaje się jednak, że są one świadectwem podobnej funkcji stanowisk lokowanych w tym samym środowisku naturalnym.

UWAGI KOŃCOWE

Przed zakończeniem niniejszych rozważań warto naświetlić sprawę przyjętej wersji datowania opracowanych materiałów. Według A. Kośko i L. Czerniaka istnieją możliwości dokonania podziału fazy II na podfazy A i B. Faza IIA charakteryzować się ma pojawieniem się odcisków słupka semigonalnego, z kolei dla fazy IIB charakterystyczne ma być pojawienie się zróżnicowanego zdobnictwa brzuścowego³⁷. Do ostrożności skłania jednak fakt występowania odcisków słupka już w fazie I KPL na Kujawach, co poświadczają materiały pochodzące ze stanowiska Sarnowo 1A³⁸. W związku z tym datowanie poniższych materiałów ograniczymy do stwierdzenia o ich przynależności do fazy II.

Komentarza wymagają również opinie, jakie pojawiły się w toku dyskusji kulturalnych, a dotyczą one sensu zajmowania się stanowiskami zniszczonymi, z których duża część materiałów pochodzi z powierzchni stanowiska. Jest to na tyle ważki problem, że warto poświęcić mu kilka słów. Jest chyba

³⁵ Dla zespołów typu Podgaj kultury ceramiki wstęgowej rytej interpretowanych jako pozostałości krótkotrwałych obozowisk wskazała na taką możliwość L. Czerniak w cytowanym już opracowaniu *Wczesny...*, s. 121.

³⁶ *Ibidem*, L. Domańska, *Rozwój kulturowy społeczeństw Kujaw w okresie późnego mezolitu*, [w:] *Kontakty pradziejowych...*, s. 29–42.

³⁷ L. Czerniak, A. Kośko, *Z badań...*, s. 114–115; L. Czerniak, *Wczesny...*, s. 76.

³⁸ E. Niesiołowska, *Einige Probleme der frühen Trichterbecherkultur in Polen*, „Beiträge zur frühneolithischen Trichterbecherkultur im westlichen Ostseegebiet” 1994, Taf. 4: 1, 4, 5, 7.

jasne, że wobec ciągłej działalności agrotechnicznej, budowlanej, poborowi piasku a również erozji gleby zwiększać się będzie liczba stanowisk zniszczonych. Ograniczenie się do zajmowania się stanowiskami mało zniszczonymi, choć niewątpliwie atrakcyjne, powodować może rezygnację z wielu niezwykle istotnych stanowisk i problemów badawczych. Dlatego nie ma żadnej alternatywy – stanowiskom zniszczonym, takim jak powyżej analizowane, również należy się uwaga.

* * *

Okres, jaki upłynął od napisania pracy (1997) spowodował, iż część ustaleń uległa dezaktualizacji. Zainteresowanych czytelników pragnę odesłać do pracy doktorskiej piszącego te słowa, pt. *Czynniki wewnętrzne i zewnętrzne w rozwoju środkowoneolitycznych społeczeństw kultury pucharów lejkowatych na Kujawach*, Instytut Archeologii w Łodzi.

Instytut Archeologii
Uniwersytetu Łódzkiego

Seweryn Rzepecki

RESULTS OF RESEARCHES AT THE SITE OF FUNNEL CUPS IN POZZAŁKOWO 36

The site Poczalkowo 36 is situated in a valley of the Tążyna river which runs across the north eastern part of Kujawy. The presented material comes from two excavation operations.

The first (detailed surface excavations) took place in the year 1980. The second (rescue excavations) were conducted in 1997. The site turned out to be damaged to a large degree. The disproportion between the quantity of material achieved during the surface examinations (----- ceramic items and 36 flint items) and a number of finds uncovered as the result of deep excavations (85 items of ceramic and 2 flint items) is an evident prove of the above statement. In the light of these studies the collection from the site Poczalkowo 36 should be dated to the II phase of the funnel cups culture in Kujawy.

In the author's opinion there is much evidence indicating that the site Poczalkowo 36 should be treated as a remnant of a relatively short-term settlement. This opinion may cast new light on the structure of raw material of flint relics. Domination of finds made of the Baltic flint might suggest a relatively late dating of uncovered collections and could be connected with a relatively short period of functioning of a given site (assuming that flint and ceramic relics vary in case of short- term settlements (camps), where the raw material was gained casually) from the relics found in long term (stable) settlements.